

ПОЕТИКА СЦЕНИ ПРИТЧЕВОГО ХАРАКТЕРУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА «СОТНИК»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Ковпик С. Поетика сцени притчевого характеру Т. Г. Шевченка «Сотник»; 8 стор.; кількість бібліографічних джерел – 3; мова – українська.

Анотація. У статті досліджено мікро- та макропоетику сцени притчевого характеру Т. Шевченка «Сотник». Визначено функції діалогічних конструкцій сцени, типи реплік, способи їх компонування. Авторка визначила, що твір Т. Шевченка «Сотник» не є власне притчею – в ньому лише повністю домінують прийоми притчевості.

Ключові слова: притча, притчевість, сцена, поетика, діалог, монолог, репліка, компонування, моралізація, подія.

П. Паві у «Словнику театру» твердив, що притчева п'єса «...прочитується на двох рівнях, як це властиво алегорії або притчі як такі» [2, с. 348]. Але при цьому автор словника застерігав драматургів від того, щоб вони не «пропонували глядачам робити з подібної притчі таких поверхових висновків, які змушували б описувати сучасність із використанням яскравих натуралистичних деталей», оскільки в такому випадку драматург може піти «на ризик приховувати суть притчі і не показувати справжній механізм розкриття ідеї твору, як це передбачає явна правдивість» [2, с. 349]. Зазвичай, гра на сцені частіше всього перетворюється на пошук чітко окреслених сенсів [2, с. 349]. Чи не найкращими доказами сказаного, на думку П. Паві, можуть слугувати притчеві сцени у п'єсах В. Шекспіра («Король Лір», «Венеціанський купець» та ін.), Г. Лессінга («Мудрий Натан») тощо.

У «Літературознавчій енциклопедії» Ю. Коваліва притча бачиться «невеликою за обсягом, максимально типізованою, повчальною алегоричною оповіддю... в якій подвійна фабула підпорядкована моралізаційній частині твору», і яка «може мати прозову, віршову чи драматичну форму» [1, с. 272].

У цьому плані дуже цікавим постає твір Т. Шевченка «Сотник», який уже не раз потрапляв у коло досліджень літературознавців. Так, В. Гузаров звернув увагу на жанр твору і висловив припущення: за формально-змістовими ознаками цей твір скоріш тяжіє до ліро-епічної поеми, а ніж до сцени-притчи.

Саме тому названий твір Т. Шевченка з елементами поетики притчевого характеру став об'єктом нашого дослідження, а складові його мікропоетики та макропоетики, поетики компонування – такими безпосередніми предметами пошуку, ознаки яких дали б можливість визначитися не тільки зі специфікою вказаного жанру драматургії,

а й виявити його змістову значущість та художню цінність.

На перший погляд, назва твору «Сотник» указує лише на чітко визначену функціонально-рольову «посаду» в українському козацькому війську, яка була введена ще у XVI ст., але відомо, що в художньому творі за такою назвою має виступати «посадовець», який призначався полковою радою або самим гетьманом, тобто це була досить визначна й довірена особа у війську. В усякому разі читач або глядач театру сподівається саме на таку особу «сотника».

Оскільки сцена-притча не має традиційного представлення дійових осіб і в ній відсутні вказівки на авторське визначення жанру та представлення місця дії знаходимо безпосередньо лише в тексті твору: «Оглав ... од Борисполя недалеко» [3, с. 171], то реципієнт вимушений ще більше абстрагуватися в його вихідних уявленнях і передбаченнях. І лише тоді, коли автор указав, що дія відбувається у хаті «багатого» сотника (на чому не раз акцентував увагу письменник), характер головної дійової особи починає набирати ознак суто притчевої типовості. Сотник, узявши після смерті дружини «дівчинку-байстря», виявив, на перший погляд, ще одну таку ж типову для українця рису, як співчутливість. Проте вже скоро «високість» задумів сотника і роздумів реципієнта розвіюються проявами примітивної статевої девіації (патології):

*А старому не до того,
Ішого якогось,
Гріховного пестування
Старе тіло просить!* [3, с. 172].

Тут автор виявився досить делікатним і не дозволив чітко назвати речі своїми іменами, а позначив усе це неозначеним займенником «якогось».

І всі перші шістьдесят рядків сцени не тільки указують на імена та соціальні статуси дійових осіб, не лише чітко орієнтують читача у часово-просторових координатах подій твору, а й готують його реципієнта до чогось не звичного, нетипового.

Мабуть, саме тому у тексті перших рядків сторінок твору повністю переважають досить прозорі за цілеспрямованим діалогі Сотника з його вихованкою Настусею. Так, діалог типу «питання-відповідь», який уміщено одразу після розлогого вступу, виконує не лише характеристичну, а й інші функції:

Сотник

А чому ти й досі

Ніколи не вплетеш кісники

Оті, що тітка привезла ?

Настуся

Якби пустили на музики,

То я б кісники заплела

Заквітчала б барвінком коси...

Сотник

Дурненька, де б же ти взяла

Того барвінку заквітчатись ? [3, с. 173].

Це перше «вивідування» Сотником «готовності» дівчини до стосунків з особами протилежної статті. А далі швидка зміна порізному напружених і емоційно наснажених реплік цього діалогу справді прискорює розвиток і окремих подій сцени в цілому, і по-своєму «програмує» характер поведінки дівчини.

Так, поєднавши в наступній частині діалогу два типи реплік (репліки-стимули та репліки-реакції), автор передає ініціативу досвідченому Сотникові і той починає готувати Настусю до необхідності вийти заміж. Він (як очевидний актант дії) постійно ще й перевіряє реакції дівчини на його «поради». І коли почув дуже категоричні заперечення: «*Ба ні, втечу, та ще й заплачу*» [3, с. 173], – Сотник одразу перевів усю цю розмову на жарт і ще й заспокоїв дівчину грою на скрипці.

Тобто, автор дає реципієнтові зрозуміти, що саме цей, зовсім нетиповий (навіть попри його «узагальнену» безіменність) діалог сконструював з комбінованих різнотипних реплік-антигероя, кожна з яких несе в собі більш ніж чітку смислову навантаженість і емоційно-індивідуальне забарвлення.

Наступна відсутність авторської вказівки на традиційну для п'єси завісу по-своєму компенсується ремаркою, з якої стає відомо, що Настуся після такої розмови з Сотником: «*щастя у хату*» [3, с. 174]. А вже в монолозі-роздумі Сотника автор розкриває всю огидність і підлість його задумів, вказує на справжні причини і цілі попереднього діалогу з дівчиною, чим визначає й подальшу його поведінку: «*Ні, трохи треба подождати*» [3, с. 174].

Своєрідними способами заспокоєння розтривоженої психіки дівчини й «примирення» з нею (після надто відвертих діалогів-натяків) стала не лише гра на скрипці Сотника, а ще й стимульований ним спів Настусі, у якому дівчина розкрила її мрії про щасливе майбутнє у парі з достойним чоловіком.

І все могло б нібито закінчитися таким собі «хепі-ендом», але автор несподівано вводить ще одну дійову особу – сина сотника Петра. Він з'являється саме в той час, коли дівчина доспіває її пісню – визріває нова пересторога й нова напруга. Після досить невимушеного й неглибокого житейського обміну репліками-питаннями батька з сином, реципієнт дізнається лише про те, що син Сотника богослов. Але цей факт відіграє важливу роль – батько в наступному «благородному» монолозі розмірковує над майбутньою долею і сина, і Настусі – автор підкреслює це ремаркою: «*задумується*». Більше того, він приходить до всиновку про те, що син повинен Настусю навчити високим Божим заповідям. Сотник нібито отямився, але в останніх словах монологу розкривається лише нова сторона його попереднього наміру: як усунути можливу «перепону» до єднання з Настусею – «*...без цього... не повинчає / Отець Хома*» [3, с. 176].

Тобто, всі думки Сотника сходяться на площині статевої девіації, нав'язливих ідей і намірів, котрі не мають ніяких бар'єрів.

Далі Т. Шевченко вкладає в уста Сотника таке моральне застереження:

Схаменися, не женися,

І вона загине,

І сам сивим посмішищем

Будеш в своїй хаті [3, с. 176].

Здалося б, цей прийом авторського повчання повинен був би і антигероя зупинити, і реципієнта підвести до таких роздумів і «підсумков», після яких він би заспокоївся і налаштувався на справжнє повчально-притчеве завершення подій. До того ж, автор переносить увагу на розвиток стосунків між Петром і Настусею.

Діалог цих молодих людей можна віднести до типових залицяльних розмов – він будується за принципом «питання/відповідь» і складається з коротких і дуже лаконічних реплік перлюкативного характеру:

Петро

То ніп і не вінчатиме ніколи, як не вмітимеш читати !

Настуся

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро

А зо мною ?

Настуся

І з тобою нехай собі... Е, ні, нехай повинчає !

Петро

Та читай же, а то...

Настуся

А то що ти зробиш ?

Петро

Поцілую, ось побачиш !

Настуся

Хоч як хочеш цылуй собі, а я таки не читатиму ! [3, с. 177].

Але остання репліка Настусі звучить у цій діалогованій конструкції відверто провокативно – дівчина повела себе далеко не по-дитячому й тим здивувала навіть Сотника:

*Оце дитина ! Ні, Настусю,
Я коло тебе захожуся
Тепер, лебедонько, не так !* [3, с.178].

Усе це стало відкритим сигналом для його рішучих дій, які розпочалися з вибуху ревності. А тому син став для Сотника звичайним суперником, якого він ладен був звести зі світу. Саме тут новий притчево-настановчий роздум стає не просто вагомим, а й вирішальним:

*Отакі батьки на світі,
Нащо вони дітям ?
На наругу перед Богом.
А шануйте, чтіте,
Поважайте його, діти,
Бо то батько сивий !
Батько мудрий ! Добре отим
Сиротам щасливим,
Що не мають отих батьків,
То їй не согрішають* [3, с. 179].

А оскільки далі події розвивається не за задумом Сотника, а за планом Настусі (вона одурює старого, подаючи йому надію на шлюб, а сама тихенько вночі тікає з Петром з дому), яка виявилась винахідливою й спритною, аніж Сотник. Вона рішуче реалізує свої наміри – залишається з тим, кого покохала.

І завершує твір сцену Т. Шевченко такою вставною і в той же час повчально-розсудливою розповіддю про подальшу долю Сотника:

*Отак тепер і з сотником
З дурним моїм сталося,
Розігнав дітей по світу,*

Література

1. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Т. 2. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
2. Паві П. Словник театру / Патріс Паві. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 640 с.
3. Шевченко Т. Повне зібрання творів : У 12 т. / Тарас Шевченко; редкол. М. Жулинський. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – К. : Наукова думка, 2003. – 782 с.

Светлана Ковпик

ПОЕТИКА СЦЕНЫ ПРИТЧЕВОГО ХАРАКТЕРА Т. Г. ШЕВЧЕНКО «СОТНИК»

Аннотация. В статье исследовано микро- и макропоэтику сцены притчевого характера Т. Шевченко «Сотник». Определены функции диалогических конструкций сцены, типы реплик, способы их компонования. Автор статьи определила, что произведение Т. Шевченко «Сотник» в сущности не притча, а произведение, в котором доминируют приёмы притчевости.

Ключевые слова: притча, притчевость, сцена, поэтика, диалог, монолог, реплика, компонование, морализация, событие.

Svetlana Kovyk

POETICS STAGE PARABLE DISPOSITION T. SHEVCHENKO «SOTNIK»

Summary. In the article micro- and macro-poetical stages of parable nature of Shevchenko's "Sotnik" are investigated. The functions of dialogical construction of stage, types of cues and methods of their combining are identified. The author marked that T. Shevchenko's work "Sotnik" is not the parable, but the methods of the parable construction are dominated in it.

Key words: parable, parableness, scene, poetics, dialogue, monologue, cue, grouping, moralization, event.

Стаття надійшла до редакції 2.12.2013 р.

Ковпик Світлана Іванівна – доктор філологічних наук, професор Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

*А добро осталося,
Немає з ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому
Не зробити ні не шеляг,
І притчею стати* [3, с. 182].

Після всього цього жанр «сцени-притчі» нібито стає сповна відчутним:

*А сам сотник у кожусі,
Одутлий, поганій,
Коло клуні похощає* [3, с. 183].

Але у творі відсутня однозначна розв'язка – вона замінена остаточним авторським присудом Сотникові:

*Сивий дурню ! Недовго жив
На свій заробіток
Г'яний сотник. Ще минуло
Літо коло світа,
А восени на улиці Сотника убито !
А може, вмер неборака,
Од шинкарки йдучи ?* [3, с. 183].

Таким чином, автор продовжив за допомогою елементів притчевості сюжетний розвиток сцени «Сотник», що сприяло її інтелектуалізації. Підтекстовий план сцени містить приховані натяки, саме тут Т. Шевченко сфокусував ідею твору. Автор дотримався основних принципів притчевого сюжету – обов'язкова поразка антигероя, що служить предметом повчання. Вкраплення роздумів моралізаторського характеру сконструювало композицію сцени. Можна стверджувати, що твір Т. Шевченка «Сотник» не є власне притчею – в ньому лише повністю домінують прийоми притчевості.